

РЕЦЕНЗИЯ

от

проф. д-р Валентина Любенова Николова -Алексиева

на

дисертация за присъждане на научна степен „Доктор на науките“

в област на висшето образование 3. Социални, икономически и правни науки

Професионално направление 3.8. Икономика

Автор: **Гражина Кащицка**

Тема: *Теоретико-методологични основи на формирането на системата за антикризисно управление в предприемаческия сектор в условията на пазарна икономика*

1. Общо описание на представените материали

Със Заповед № 131 от 11.04.2025 г. Ректорът на Висшето училище по застраховане и финанси – проф. Борис Велчев съм назначена за член на научното жури по процедура за защита на дисертационен труд на тема: „**Теоретико-методологични основи на формирането на системата за антикризисно управление в предприемаческия сектор в условията на пазарна икономика**“ за придобиване на научна степен „Доктор на науките“ в областта на висшето образование 3. Социални, икономически и правни науки, професионално направление 3.8. Икономика.

Оценката е направена въз основа на представените документи по следния списък:

- Автореферат на дисертация за научна степен "Доктор на науките".
- Дисертация на тема: „*Теоретико-методологични основи на формирането на системата за антикризисно управление в предприемаческия сектор в условията на пазарна икономика*“ за придобиване на научна степен „Доктор на науките“.
- Списък на публикации.
- Списък на цитатиранията.
- Справка-декларация за изпълнение на минимални национални изисквания за придобиване на научна степен „Доктор на науките“.
- Автобиография.

В допълнение към дисертацията кандидатът представя **26 публикации**, в това число **глава от монография, 21 научни статии и 4 доклади**. Представените документи отговарят на изискванията и дават възможност за разглеждане и оценка на научните постижения на кандидата.

2. Кратко представяне на кандидата

Кандидат по процедурата за доктор на науките е д-р Гражина Кащицка, от Полша. През 2017 г тя е защитила дисертация за придобиване на образователна и научна степен «Доктор» по научна област „Политически науки“ в Националния Университет „Иван Франко“ – град Лвив, Украйна.

Д-р Гражина Кащицка преминава през различни допълнителни обучения в Националния Университет „Иван Франко“ – град Лвив, Украйна в периода 2015-2017 г, които обогатяват нейната палитра от знания и умения и представляват сериозен фундамент за нейната последваща научна дейност. През 2014 г придобива магистърска степен по Мениджмънт от Технологичния университет в град Люблин, Полша. През 2012 г. придобива бакалавърска степен в област „Политически науки“, в Университета на град Лодз, Полша. Влаее отлично английски и руски език.

В периода 1986 г - 2003 г работи като експерт в нотариална кантора и заема мениджърска позиция в „Scrap and non-ferrous metals Company“ в град Ярослав , Полша. От 2004 до момента работи като Говорител на „Dag-Pol Company“ в град Ярослав, Полша, като същевременно от 2017 година започва работа като преподавател в Higher School of Social and Economic, град Прзеворск, Полша.

3. Актуалност на темата и целесъобразност на поставените цели и задачи

Представената дисертация е актуална, а темата, която засяга антикризисното управление в предприемаческия сектор, чрез разработване на ефективни стратегии и механизми за преодоляване на кризи е фундаментална. Актуалността на изследването също се обуславя от необходимостта да се отчитат глобалните тенденции, като цифровизация на бизнеса, автоматизация на процесите и развитие на изкуствения интелект, които едновременно откриват нови възможности за предприемачите и създават допълнителни рискове. Внедряването на цифрови технологии позволява да се

ускори процесът на вземане на решения, да се подобри качеството на управление и да се намалят оперативните разходи. Въпреки това, недостатъчната готовност на предприятията за цифрова трансформация може да доведе до влошаване на тяхната конкурентоспособност и увеличаване на риска от загуба на позиции на пазара. Освен това, важен аспект е влиянието на социално-икономическите фактори, като пандемии, миграционни процеси и промени в потребителските предпочитания. Тези фактори налагат необходимост предприемаческите структури оперативно да се адаптират към промените във външната среда, да разработват и внедряват иновативни подходи за формиране и организация на системата за антикризисно управление, които ще позволят да се минимизира влиянието на кризисните явления върху тяхната дейност.

Темата, която се разглежда в дисертацията, има сложен характер, тъй като изисква познаване на въпросите за управлението на риска, дифузия на иновации и прогнозиране на икономическите тенденции, чрез използване на инструментите за дигитална трансформация на бизнеса. Така една интердисциплинарна проблематика налага многостранно научно изследване на този феномен.

Въпреки значителния брой научни трудове, посветени на теоретичните аспекти на възникването на кризи и преодоляването на техните последици в икономиката, въпросите за анализа на теориите за кризисни явления и развитието на кризисологичните изследвания остават недостатъчно осветени. Това ограничава прилагането на ефективна система за антикризисно управление и обосновава необходимостта от по-нататъшно изследване в тази област.

В контекста на изложеното темата на дисертационния труд е напълно обоснована. Дисертацията представлява важен научен труд, а очертаните граници на проблематиката, представена в него на много места, считам за оригинални и ценни както от теоретична, така и от практическа гледна точка.

В тази връзка може да се заключи, че темата на дисертацията е много сполучливо избрана. Тя е изключително актуална, дисертабилна е и има голяма практическа значимост. Целта, обхватът и предметът на дисертационното изследване са правилно определени и дават възможност за оценка на постигнатите научни резултати.

4. Степен на познаване на проблема

За осигуряване на устойчивостта на предприемаческия сектор е необходима оптимизация на организационно-икономическия механизъм на системата за антикризисно управление. Това предполага анализ на международния опит, идентифициране на най-ефективните практики и адаптирането им към националните условия. В този аспект анализът на световния опит в антикризисното управление показва, че разработването и внедряването на организационно-икономически механизми трябва да отчитат глобалните предизвикателства и тенденциите в световната икономика. Въз основа на анализа на изследваните материали са формулирани ключови положения, разкриващи основните направления за оптимизация на организационно-икономическия механизъм на системата за антикризисно управление, интеграция на най-добрите световни практики и тяхното адаптиране към националните условия.

Авторът е провел научни изследвания в периода 2018-2024 г. и демонстрира задълбочени и надеждни познания, отразени в теоретичната и аналитичната част на дисертацията. ***В доказателство на това са отличното познаване на анализираните въпроси и боравенето с богат понятиен апарат.***

Като цяло работата е компактна, написана е в добър академичен стил, информация е дадена синтетично в табличен вид или диаграми и е придружена от словесен коментар, изводи и заключения на автора.

Високата степен на познаването на проблема предполага точното формулиране на ***основната теза и поставянето на изследователските хипотези.*** Правилно и ясно са дефинирани ***обекта, предмета, целта и ограниченията*** на дисертационния труд. Посочените 7 задачи, са логически обвързани и произтичат от поставената цел.

Авторът на дисертационния труд демонстрира задълбочени познания по дефинираната проблемна област. Проучени са ***достатъчно на брой, актуални литературни източници***. Проведено е ***машабно изследване по темата*** за получаване на научната степен „Доктор на науките“. Авторът притежава и ***значителен практически опит*** относно наблюдението, изследването и управлението на процесите, свързани с антикризисното управление в условията на дигитална трансформация на предприемаческия сектор.

5. Методология на изследването

Кандидатът е избрал подходяща методология и изследователски инструментариум, който съответства на сложния, многомерен характер на изследването. За доказване на издигнатата авторова теза е използван системния подход, надграждане на вече направени проучвания, теоретичен анализ и синтез, сравнителен анализ, методът на наблюдението, експериментален и емпиричен метод, както и дескриптивни, индуктивни, дедуктивни методи относно обобщаване и извеждане на същностните характеристики на основните понятия. За постигането на основната цел и поставените задачи са използвани метод на групиране (мнения на автори, методически характеристики, фактори оказващи влияние); теоретико-емпирични и аналитични методи за изследване на теоретичните подходи към антикризисното управление, икономико-математическо моделиране за оценка на влиянието на кризисните фактори, метод на идеализация за опростяване на сложни системи и процеси, метод на абстракция за изключване от разглеждане на несъществени характеристики на обекта при провеждане на изследването, компаративен анализ на международния опит за прилагане на антикризисни стратегии, методи за експертни оценки за идентифициране на ключовите фактори за устойчивост на предприятията.

Избраната методика на изследване позволява във висока степен реализиране на поставената цел и получаване на адекватен отговор на задачите, решавани в дисертационния труд.

Давам много висока оценка на литературния обзор, използваната методология, както и по отношение на изпълнението на поставените задачи за постигането на изследователската цел.

5 . Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е в обем от 453 страници, от които 425 основен текст, онагледен с 6 фигури и 25 таблици. Библиографията включва 371 литературни единици, от които 14 на кирилица и 357 на латиница.

Дисертационният труд се състои от *въведение, 5 глави и заключение*. От своя страна съдържанието на всяка глава е разделено на подраздели и точки.

В първа глава *„Теоретични основи на процесите на формиране на криза и антикризисно управление в икономическата среда“* е уточнено, че недостатъчното разбиране на социално-икономическата същност на кризите и тяхното влияние върху възникването на дестабилизационни процеси в икономиката ограничава ефективността на антикризисното управление. Това затруднява изграждането на устойчива и адаптивна социално-икономическа система на различни нива на нейната йерархия (макро-, мезо- или микрониво). Установено е, че кризисните явления в икономиката могат да бъдат определени като критични състояния на икономическо развитие, които могат съществено да подкопаят икономическата стабилност и ефективност на функциониране на социално-икономическата система. Обоснована е двойствената природа на кризата, която се проявява както в негативна страна – наличие на риск (щета), така и в положителна страна – наличие на възможност (решение). Въз основа на анализа на резултатите от научните изследвания в сферата на антикризисното управление са изведени неговите основни характеристики.

Втора глава *„Проблеми на регулирането на икономическата дейност на предприятията в условия на криза и развитие на системата за антикризисно управление в предприемаческия сектор“* разглежда основните параметри на функциониране на предприемаческия сектор, неговата значимост и роля за икономическия растеж и развитие в условията на пазарната система. Установено е, че всяка промяна на традиционната парадигма на функциониране на икономическата система с модерна икономическа парадигма се осъществява в процеса на постепенна трансформация на понятията в икономическата наука, методологичните принципи и подходите към определяне на характерните за определен период от време условия за развитие и формиране на обществено-икономическия ред. В тази връзка е предоставен структуриран преглед на ключови подходи и концепции, свързани с изследването на кризите и антикризисното управление, където се акцентира значението на парадигмалния подход, цикличността на икономическите процеси и управлението на предприемаческия сектор в условия на кризи. Представените резултати от изследването обхващат многостепенен анализ - от глобално до микроикономическо ниво, което позволява по-дълбоко разбиране на природата на кризите и ефективните мерки за тяхното преодоляване. Предоставена е класификация на факторите, които допринасят или пряко предизвикват кризи в предприемаческия сектор.

В трета глава *"Методологични аспекти на формирането на система за антикризисно управление в предприемаческия сектор"* се обосновава, че една от ключовите задачи на управлението на предприемаческите структури в условията на криза е минимизирането на риска от намаляване на тяхната интегрирана икономическа устойчивост. Разгледана е методическата основа за формирането на система за антикризисно управление в предприемаческия сектор чрез определяне на подходи за управление на рисковете. На базата на резултатите от изследването е разработен модел за систематизация на принципите и методическите подходи за минимизиране на риска от намаляване на икономическата стабилност на предприемаческия сектор в условията на съвременни кризисни явления. Предложени са препоръки, които да помогнат на предприятията да създадат ефективна и устойчива система за управление на рисковете, способна да намали влиянието на кризисните явления в икономиката и да поддържа стабилно развитие на бизнеса.

В четвърта глава *„Оценка на ефективността и организация на системата за контрол на реализирането на антикризисно управление в предприемаческия сектор“* е поставен акцент върху методологията за оценка на ефективността на функциониране на системата за антикризисно управление и концепцията за организацията на системата за контрол на реализирането на антикризисните мерки. Представен е алгоритъм за оценка на ефективността на антикризисното управление на компания, осигуряващ последователност от действия и тяхната взаимовръзка. Обоснован е и структурен модел на принципи, роли, функции и концептуални основи на системата за контрол на антикризисното управление в предприемаческата дейност

В пета глава *„Съвременни тенденции и нови подходи към организацията на системата за антикризисно управление в предприемаческия сектор“*, с цел обосноваване на необходимостта от внедряване на иновации в управленския процес, е направен паралел между традиционните подходи за антикризисно управление, основани на стандартни и често реактивни мерки, и съвременни методи, които значително разширяват възможностите за оперативна реакция и справяне с икономическите кризи. Разработена е систематизация на иновативните технологии и управленски подходи в антикризисното управление. Въз основа на проведения анализ на изследването са формулирани ключови направления за оптимизация на организационно-икономическия механизъм за антикризисно управление.

В заключението са представени основните изводи от емпиричното изследване.

Научният труд представлява оригинално решение на научен проблем и демонстрира общите теоретични познания и способността на автора за самостоятелна научна работа.

6. Принос и значение на разработката за науката и практиката

В съдържателен аспект е налице аналитичност на изложението, аргументирано защитени авторски теза и хипотези, научен и четивен стил на изложение, използван е граматически правилен език. Авторът убедително разкрива своите изследователски качества и умения да систематизира различни теоретични концепции, да използва методически подходи за социално оценяване; да работи с голям обем от емпирични данни; да разработва авторски методически инструментариум; да анализира достоверно емпирична информация; да обобщава изводи и заключения и да прави препоръки за социалната практика по изследвания проблем.

Полезността на резултатите се откроява в две насоки-**теоретико-познавателна и приложна.**

➤ Към приносите за развитието на науката спадат:

- Извършен е анализ на теориите за кризисните явления и развитието на методологичните аспекти на кризисологичните изследвания.
- Обоснована е актуалността и значимостта на тяхното прилагане за определяне на причините за възникване и последиците от кризисни ситуации, което позволява разработването на методика за формиране на ефективна система за антикризисно управление.
- Дефинирана е категорията „кризисни явления в икономиката“ като динамичен процес, характеризиращ се с периоди на интензивна икономическа нестабилност и несигурност във функционирането на предприемаческия сектор.
- Разработена е концепция за изучаване на кризите през призмата на иновационното развитие и кризисологичните методи.
- Предложен е интегративен подход за формиране на антикризисно управление, отчитащ влиянието на цифровата трансформация и глобализацията.

- Предложена е методика за оценка на устойчивостта на предприемаческите структури на базата на проактивни стратегии за управление.

➤ **Към практико- приложните спадат:**

- Класифицирани са факторите, допринасящи за възникването на кризи в предприемаческия сектор, включително макроикономически, отраслови, вътрешнофирмени и финансови детерминанти, които могат да въздействат както изолирано, така и в съвкупност, формирайки комплексни кризисни явления.
- Разработен е модел за използване на методи и инструменти за анализ на ключовите фактори, предизвикващи кризи в предприемаческия сектор.
- Определени са ключовите разлики между традиционните и иновативните методи на антикризисно управление, основани на сравнителен анализ на тяхната функционална ефективност според основните показатели в контекста на модела „действие–резултат“.
- Предложени са методически препоръки и инструменти, насочени към повишаване на устойчивостта на предприемаческите структури в условията на икономическа нестабилност.

Приносните постижения считам за лично дело на автора. Изводите и предложенията в дисертационния труд представят **кандидата като ерудиран изследовател с добра теоретична подготовка, с възможности** за творчески обобщения и формулиране на решения за практиката.

7. Оценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите напълно отговарят на изискванията за брой, вид и място на издаване.

- Публикациите, които кандидатът е приложил, са: *глава* от монография, *двадесет и една* статии, публикувани в научни списания, рецензирани и индексирани във вторични бази данни и в редактирани колективни томове, както и *четири* доклада от конференции. *Публикациите са пряко свързани с темата на дисертацията.*

- Публикациите обхващат предимно периода след 2018 г., т.е. те са сравнително нови и отразяват актуални проблеми. Публикациите не повтарят представените за придобиване на образователната и научна степен „Доктор”.

- Макар и сравнително нови, публикациите вече са цитирани от много автори в реферирани и нереферирани публикации, което илюстрира уместността и новаторството на теоретичния и практически заряд на работата на кандидата;

- Тематиката на публикациите е пряко насочена към отделните аспекти на дисертацията, която не само обобщава публикациите, но и надгражда постигнатите научни резултати.

8. Оценка за съответствие с минималните национални изисквания

След проверка на данните от Справката за изпълнение на минималните национални критерии, съгласно чл. 26, ал. 2 и 3 от ЗРАСРБ, считам, че академичните постижения на кандидата надвишават значително изискванията за придобиване на научна степен „Доктор на науките“ по Професионално направление 3.8. „Икономика“. При минимален праг от 350 точки, д-р Гражина Кащицка изпълнява показателите с общ брой от 525 точки.

Струва си да се отбележи, че публикациите се отнасят до много значими и актуални въпроси, засягащи антикризисното управление на предприемаческия сектор , както в Полша, така и в други страни. Това се обосновава с нарастващия брой цитирания не само в местни публикации, както индексирани, така и неиндексирани (статии, монографии, колективни трудове), но и в чуждестранни публикации, което доказва научното признание на автора.

9. Лично участие на кандидата

Дисертацията е резултат от независими научни изследвания, повечето от които са представени на научни форуми. Теоретичните източници и институционалните доклади и документи се използват и цитират правилно. Спазени са изискванията на чл. 29, ал. 6 от ЗРАСРБ и към момента няма доказано плагиатство в научните трудове на автора.

10. Оценка на автореферата

Дисертационният труд за придобиване на научната степен „Доктор на науките” е представен в автореферат от 56 страници. Кандидатът е изложил основните хипотези и ги е аргументирал и защитил в дисертационния труд. Посочени са целите, задачите, методологията и ограниченията на изследването. Авторефератът точно отразява структурата на дисертацията. Структуриран е правилно, като отделните части са логически свързани помежду си. Авторът демонстрира способността да формулира изводи и обобщения и въз основа на анализа може да дефинира прогнози. Отразени са направените изводи по всяка от главите. От своя страна обобщенията, свързани с цялостната работа, са включени в заключението на дисертацията, като се набляга на външните и вътрешните фактори, влияещи върху антикризисното управление на предприемаческия сектор.

Оценявам автореферата като правилно структуриран и отразяващ резултатите от изследването, представени в дисертацията.

11. Критични бележки и препоръки

- **Основно мнение:** качествена дисертация, отлично илюстрирана, ясно дефинирани приноси с потенциал за развитие.
- **Критични забележки:** Нямам съществени критични забележки към дисертационното изследване.
- **Препоръки:** Считам, че резултатите от дисертацията са изключително полезни в теоретичен и в практически аспект. Зотава препоръчвам д-р Гражина Кацицка да публикува резултатите от настоящата дисертация и да ги доразвие в монографии и учебници. Препоръчвам също да продължи научната работа в тази специфична интердисциплинарна област. Препоръчвам, резултатите да бъдат публикувани в световните база данни като Scopus и WoS.
- **Въпрос:** Какви са реалните рискове, свързани с използването на Изкуствен интелект (ИИ) в предприемаческия сектор, работещ в условия на ускорена дигитализация.

12. Лични впечатления

Не познавам лично автора на дисертацията. Въпреки това, въз основа на предоставения материал, отбелязвам, че авторът се занимава дългогодишно с научна работа по въпросите за управление на риска, механизмите и инструментариума за антикризисно управление в условията на дигитална трансформация и показва изключителна ангажираност и познаване на поставените проблеми.

Академичните постижения показват специализирани теоретични и практически познания, свързани с антикризисното управление на предприемаческите структури, чрез разработване на иновативни подходи за оперативно адаптиране към промените във външната среда и минимизиране влиянието на кризисните явления върху тяхната дейност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитието на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ.

Кандидатът е с високи професионални качества и е утвърден и иновативен учен с висока научна репутация. Дисертацията показва, че кандидатът **Гражина Кацицка** притежава задълбочени теоретични познания и умения в Професионално направление 3.8. „Икономика“, демонстрирайки висок капацитет за самостоятелни изследвания и тяхното приложение в практиката.

Оценявам много **ВИСОКО** изследванията, резултатите и приносите, представени от кандидата в дисертацията и автореферата. Поради всичко горе изложено предлагам на уважаемото научно жури да присъди степента „**ДОКТОР НА НАУКИТЕ**“ на **ГРАЖИНА КАЦИЦКА** по област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки в Професионално направление 3. 8. „Икономика“.

10 май 2025 г.

Изготвил рецензията:

гр. Пловдив

/проф. д-р В. Николова -Алексиева/